

Нікітіна Л. О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

Важливим елементом конституціоналізму під час війни є, безумовно, положення міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, якими закладено основи регламентації та захисту прав людини, обов'язки держави щодо їх дотримання та забезпечення, а також окремі норми, якими впорядковано вказані питання в умовах війни. Так, статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) врегульовано підстави відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації [1]. Ч. 1 вказаної статті передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Конвенцією про захист цивільного населення під час війни [2] передбачено вимоги до сторін збройного конфлікту щодо поведження із різними категоріями населення, заходи захисту населення від деяких наслідків війни, правовий режим окупованих територій та територій сторін конфлікту, правила поведження з інтернованими та ін. Вимогу гуманного поведження із військовополоненими закріплено у ч. 1 ст. 4 такого нормативного документу, як IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : положення про закони і звичаї війни на суходолі [3] та низці інших актів. Втім, цілком обґрунтовано видається констатація того факту, що окреслені межі прав людини та обов'язків всіх учасників правовідносин щодо таких прав під час війни особливо явно піддаються різним загрозам, а іноді практично повному ігноруванню.

І, як не дивно, вказана ситуація має багатоміжові корені, які так і не вдається здолати сучасному суспільству. Як зазначав ще Марк Туллій Цицерон (106 – 43 рр. до н.е.) «Коли гримить зброя закони мовчать». Тож зрозуміло, що всі наявні проблеми дотримання прав людини та

громадянина, а також конституційних положень під час війни зазнають особливо гострої загрози, а надто коли під час ведення бойових дій на неконвенційні методи державою-агресором робиться відвертий акцент.

М. В. Савчин розглядає в межах даної проблематики такі прояви впливу війни та її наслідків на стан конституціоналізму, як зміни у інституційній спроможності держави з огляду на функцію безпеки громадян та інші державні функції, ускладнення специфіки захисту прав людини в умовах війни та обмеженості ресурсів. З наведених дослідником блоків питань випливає необхідність констатації значної кількості правових загроз, що виникають в умовах війни для конституційних основ державного ладу та прав людини і громадянина. Зокрема обмеження зазнають економічні, деякі особисті свободи громадян, змінюються алгоритми прийняття та втілення владних рішень, чому передують і перерозподіл владних повноважень [4, с. 3–14].

Крусян А.Р. визначає щонайменше три аспекти впливу воєнного стану на сучасний український конституціоналізм: 1) зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності конституції України; 2) зміни функціонального механізму конституціоналізму України (зміни системи та компетенції органів влади, обмеження прав громадян тощо); 3) виникнення необхідності опрацювання ідеологічної складової конституціоналізму [5, с. 15–20].

Певних ускладнень зазнає також механізм надання правової допомоги та правового захисту, що здійснює адвокатура України. Правники відзначають не лише підвищену кількість правопорушень та зловживань, але й ускладнення фактичних умов праці. З початком військової агресії РФ проти України значно активізувалась діяльність Комітету з військового права Національної асоціації адвокатів України з поширення правової інформації серед військовослужбовців [6], фіксується також активна діяльність адвокатів у площині надання безоплатної правової допомоги для переселенців [7, с. 73–74]. Такі факти, звісно, свідчать про позитивні тенденції як у професійному середовищі правників, так і у суспільній правосвідомості загалом. Однак зрозуміло, що найчастіше вони є наслідком реагування на зростаючу кількість правопорушень та суттєве погіршення майнового стану громадян.

Загрозу конституціоналізму можуть утворювати не лише очевидно негативні процеси, але й неконтрольована динаміка змін, що мають в тому числі і позитивний, прогресивний характер. В даному контексті можемо виділити щонайменше два джерела загрози :

1. Вимушені зміни конституційних основ української державності (територіальна цілісність, суверенітет, позаблоковий статус в сфері оборони, зовнішньополітичний курс, економічна, екологічна,

енергетична безпека, євроатлантична інтеграція, військово-адміністративне управління тощо) – система ключових для державного ладу питань, що мають вирішуватись прискорено та в стресових умовах.

2. Структурно-інституційні зміни державного та суспільного ладу в Україні (обмеження конституційних прав на період воєнного стану, внутрішня та зовнішня міграція, усунення суперечностей у середні суспільства щодо проблеми конституційних обмежень, обов'язків громадян, подолання наслідків військової агресії, формулювання нових векторів державної політики, подолання злочинності в умовах правового режиму воєнного стану, ескалація суспільних конфліктів тощо) – критичне накопичення обмежувальних кроків влади по відношенню до прав громадян, що посилює правову конфронтацію та соціальну напругу.

Отже, підсумовуючи все вище сказане можемо зробити наступні висновки.

1. Конституціоналізм як елемент правової дійсності є показником, складовою та одночасно чинником належного правового клімату, що забезпечує необхідну та коректно спрямовану систему кроків державної політики у юридичній сфері. Конституціоналізм з функціональної точки зору є, серед іншого, ідейною та практико-юридичною основою правопорядку в державі, рушійною силою у стимулюванні конструктивних кроків правового розвитку суспільства. Втім, саме широке охоплення категорії конституціоналізму робить його вразливою цілком для деструктивного впливу численних об'єктивних негативних факторів та контрольованої деформації конституційних основ України внаслідок зусиль країни-агресора. Так, виявлення пріоритетних напрямів захисту вітчизняного конституціоналізму, зміцнення конституціоналізму як позитивного результату – сприятливого режиму для прогресу суспільства та держави є одним із пріоритетних завдань науковців.

2. Конституціоналізм – сукупний результат узгодженої позиції суспільства в особі його проактивних інституцій та окремих індивідів і держави щодо ціннісно-правової основи побудови та розвитку державно-правової системи в Україні. Так, розвиток конституціоналізму та захист його досягнень від негативного впливу війни та її наслідків – одне із центральних завдань державної політики, правової науки та соціокультурної сфери.

3. Конституціоналізм в умовах війни зазнає набагато більш відчутних загроз, а ніж у мирний час, саме тому висвітлення всього їх спектру стає завданням, що має екзистенційне значення для правової системи держави та конституційних основ суспільного життя та державного ладу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#top
4. Савчин М. В. Конституціоналізм і війна. Український часопис конституційного права. 2. 2022. С. 2–14 URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2022-2/pdfs/1-mykhailo-savchyn-konstytutsionalizm-viina.pdf>
5. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12–22.
6. Комітет з військового права НААУ підготував пам'ятки з надання правничої допомоги військовим ЗСУ. URL: <https://unba.org.ua/news/7409-komitet-z-vijs-kovogo-prava-naau-pidgotuvav-pamyatki-z-nadannya-pravnichoi-dopomogi-vijs-kovim-zsu.html>
7. Заборовський В. В. Професійна діяльність адвоката в умовах воєнного стану. Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 27 червня 2022 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2022. С. 71–77.